

Ольга Недавня

Церковно-релігійний фактор Євромайдану в оцінках його учасників та прихильників

Стаття є спробою аналізу оцінок церковно-релігійного фактора Євромайдану з боку його учасників та співчуваючих. Досліджені зміст та динаміка таких оцінок, визначаються три етапи їхнього розвитку, передумови та характерні ознаки кожного з цих періодів.

Ключові слова: Церкви, Україна, Євромайдан, активісти

Феномен Євромайдану є, серед іншого, непересічним маркером духовного стану українців та щедрим джерелом документальних матеріалів для дослідників-суспільствознавців, у т. ч. релігієзнавців. Як ніколи яскраво виявляється та втілюється в конкретних справах позиція Церков (в особах як їхнього священства, так і мирян) в Україні щодо подальшого розвитку країни – політичного, культурно-цивілізаційного, духовного. Вже опублікована перша хвиля відповідної актуальної аналітики: це статті Л. О. Филипович, В. Є. Єленського В. Є., О. В. Горкуші¹, та ін. Однак серед неї поки що мало представлених дослідження поглядів на церковно-релігійний фактор Євромайдану самих його учасників та співчуваючих (хоч вже з'являються перші ластівки з-під пера священослужителів²). Це зрозуміло з огляду на те, що, на відміну від багаточисельних оприлюднень точок зору на події очільників та речників Церков, дещо складніше вивчати реакції на дії цих представників з боку самих протестувальників, віруючих та невіруючих. Тим часом, Церкви – це і священство, і миряни, котрих багато і серед майданівців. Для вивчення думки останніх щодо церковно-релігійного контексту подій наразі куди більше можуть зарадити власні пошуки відповідного матеріалу релігієзнавцями. Метою даної нашої статті є визначення оцінок церковно-релігійного фактору Євромайдану з боку його учасників та прихильників. Оскільки головні події відбувалися в Києві (та ще й у безпосередній близькості від нашого місця роботи), абсолютну більшість того, що далі аналізується, авторові пощастило спостерігати на власні очі під час спеціальних польових досліджень.

Церковно-релігійний чинник Євромайдану став помітним не з перших днів народного протесту. Щоправда, очевидці початків масових зібрань

у центрі Києва бачили там священників та монахинь ще до 29 листопада: треба віддати їм належне – священнослужителі оперативно відгукувалися на голос власного сумління. Він кликав їх туди, де зібралися люди, які шукають правди, хоча ті ще не відчували потреби в порадах духовенства. Із розвитком ситуації участь Церков та релігійна складова Євромайдану ставали все помітнішими. Відповідно, і в еволюції поглядів майданівців на його церковно-релігійний фактор можна виділити кілька етапів:

1) від початку акції 21 листопада до ночі на 30 листопада, коли відбувся розгін студентів на Майдані Незалежності спецпідрозділами, після чого частина студентів знайшла притулок у Свято-Михайлівському монастирі УПЦ КП;

2) від 30 листопада до спроби другого розгону Євромайдану в ніч на 11 грудня, коли священнослужителі стали в лави демонстрантів на барикадах;

3) від 11 грудня і надалі³.

Розглянемо ці етапи докладніше.

Перший етап. Церкви в Україні не залишались осторонь виступів за євроінтеграцію вже від самого їх початку. Так, ще 25 листопада була опублікована Заява Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета «З приводу громадських виступів на підтримку європейської інтеграції України»⁴, у якій очільник Української православної церкви Київського патріархату висловив солідарність з ними, а 26 листопада Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій закликала владу не перешкоджати учасникам Євромайдану⁵. 27 листопада ректори релігійних вузів України також підтримали студентів у їхній мирній боротьбі⁶, тоді ж були оприлюднені слова солідарності з майданівцями экс-глави Української греко-католицької церкви кардинала Любомира Гузара, роздуми греко-католицьких та римо-католицьких священників про актуальні події. Активізувались і віряни різних конфесій: зокрема, 29 листопада на підтримку мітингуючи була створена група у Фейсбук «Молитва за Україну», а на Європейській площі почали збиратися молільники з різних Церков.

Значення такої духовної підтримки для протестуючих у той час сьогодні важко верифікувати. У кожному разі в перші дні, коли на Майдан Незалежності в Києві вийшли незгодні зі згортанням курсу влади на євроінтеграцію, священнослужителів туди начебто ніхто не запрошував. Ба навіть більше - до першої «зачистки» частина демонстрантів-активістів заперечували доцільність присутності на Євромайдані духовенства, хоч окремі його представники з'являлися там ще в листопаді (в ніч розгону

студентів на Майдані був принаймні один ієрей – отець з УПЦ КП⁷, про що він розповів авторові цієї статті особисто). Мотивувала студентська молодь таку свою позицію тим, що, мовляв, серед нас є й невіруючі, тож участь священників – недоречна. Потрібно зауважити, що на цьому етапі чимало студентів відкидали будь-які пропозиції допомоги старших і досвідченіших майданівців, так що, можливо, це була не тільки чи не стільки «антиклерикальна нехоть», як «бунт» покоління (розчарованого в діючих політиках і громадських активістах старшого покоління, авторитетах взагалі), а також прагнення набути власний досвід, взявши всю відповідальність на себе.

Проте така позиція дуже швидко змінилася - за одну вже неодноразово згадану листопадову ніч. Коли побиті й перелякані студенти рятувалися втечею, вони не роздумуючи стукали у ворота Свято-Михайлівського монастиря (УПЦ КП). Їх, скривавлених та зляканих, прийняли монахи та заховали у стінах своєї обителі, наче в біблійні часи переслідувань, прихистили, полікували й нагодували, розклавши килими для їхньої ночівлі просто в храмі біля престолу⁸. Беркут не наважився вдиратися до монастиря, чатував під його стінами.

Невідомо, як би розвивалися події, коли б кияни оперативно не підійшли під монастирські стіни, після чого спецпідрозділ відступив. На ранок там були вже тисячі, що обговорювали як суспільно-політичну ситуацію, так і схвальні враження від достойного вчинку священнослужителів. Згадували традицію знаходити переслідуваним захист саме в церковних мурах, обурено зазначали, що наші предки ховалися від ворога у київському храмі востаннє під час ординської навали. Унікальні фотокадри та відео криївки в чернечій обителі, де біля вітваря під звуки молитов сплять змучені протестувальники, за лічені години облетіли всю Україну й мало не весь світ. Безперечно, такого вражаючого «вступу» церковного фактора в історію Майдану ще не бачила наша країна. Власне це й суттєво вплинуло на сприйняття цього чинника учасниками народного спротиву.

Другий етап. Тон йому задав, волею обставин (а серед майданівців багато хто каже, що то була Божа воля), Свято-Михайлівський монастир. Інші Церкви відразу відгукнулися заявами на підтримку скривджених та закликами до мирного врегулювання ситуації: це зробили всі православні, УГКЦ та РКЦ, частина протестантських течій. Традиційно найбільш рішучими були меморандуми представників УГКЦ і УПЦ КП, а також архієпископа УАПЦ Ігоря Ісіченка, натомість УПЦ МП задекларувала значно поміркованішу позицію (а настоятель Києво-Печерської лаври посмів навіть зневажливо висловитися про майданівців). Студенти Українського католицького університету, задокументували свою

солідарність з Євромайданом, безпосередньо приєдналися до мітингу-вальників, як і семінаристи УГКЦ. Спільнота УКУ взагалі оголосила 11 грудня громадянську непокору Президентові та його уряду⁹.

Тепер до голосу Церков громадськість стала прислухатися уважніше, прискіпливіше порівнюючи їхні реакції на події. Принаймні частина зорганізованих у різні групи українських активістів (як-от Євромайдан у Фейсбуці, ГО Майдан та ін.) систематично відстежує коментарі церковних достойників, публікує у своїх ЗМІ найбільш, на їхню думку, знакові. А дехто (наприклад, націоналістична організація «Тризуб» на своєму сайті «Бандерівець») ще й звертається до духовенства від імені своїх членів, закликаючи його до рішучішої підтримки прихильників розбудови національної християнської держави¹⁰.

Стало більше й релігійно-церковної символіки на відновленому Євромайдані - завдяки зусиллям самих активістів. Біля стели з фігурою України незалежної, на місці побиття протестувальників зі ще не повністю відмитими плямами крові, з'явилися ікони з квітами та національними символами, зображення Ісуса в терновому вінку, плакати з написами духовного змісту («З нами – Бог» тощо). Саморобними, часом дуже

зворушливими плакатами подібного характеру рясніють намети майданівців, ними прикрашена й майданна ялинка. Трохи пізніше, до дня св. Миколая (за григоріанським календарем) була встановлена його фігура, виконана у традиціях українського народного мистецтва.

Священики, ченці та черниці почали освоювати Майдан для постійної чи принаймні регулярної присутності. За ініціативи самих віруючих були поставлені капличка-хрест, потім – Міжконфесійний молитовний намет, намет-капличка (його швидко довелося замінити на більший, оскільки молільники вже не вмщалися). Навіть між молитвами та молебнями біля священиків практично весь час перебували активісти, зацікавлено спілкувалися, радилися. Як свідчать наші спостереження, люди охоче говорили з представниками не лише «своєї» Церкви, також співбесідниками священнослужителів часто ставали й не воцерковлені чи т.зв. пошуківці. Розгорнула свою благодійницьку роботу кухня Мальгійської служби допомоги¹¹ (силами переважно волонтерів-мирян, серед яких – івано-франківці, львів'яни й кияни), збираючи чи не найдовші черги майданівців. Крім хреста над нею, ця кухня викликала велику довіру й найретельнішим дотриманням санітарних норм, що відразу впадало у вічі всім, хто перебував поблизу.

Зі сцени Євромайдану також частіше зазвучали голоси архиереїв. Віча, котрі періодично організувалися на головній площі країни, тепер розпочиналися з молебню чи екуменічної молитви, виступів священиків різних християнських конфесій, і майданівці дружно дякували кожному. Документально зафіксований також, чи не вперше, факт одночасної молитви на колінах на Майдані великої кількості людей. Разом з тим, як ми це також бачили на власні очі, вдень і у спокійнішій обстановці молитви зі сцени не збирали багато включених учасників, біля імпровізованої каплиці-хреста за сценою та в молитовному наметі біля Поштамту та наметі-капличці біля стели було по кілька осіб (крім священнослужителів). Інша справа – вночі, коли тривожніше. Була започаткована навіть нічна традиція щогодинної молитви. Тоді менш чисельні чергуючі на Майдані люди видимо зосередженіше повторювали молитви слідом за духовенством.

Третій етап. У ніч на 11 грудня, коли спецпідрозділи пішли в наступ на барикади довкола Майдану, молитва стала масовою й гарячішою, наближаючись до «воєнної», що видно на відповідних відеозаписах. Жінки, підлітки та старші люди, які згромадилися на сцені та під нею, дивилися на різноконфесійних священиків, що стояли поруч, як на своїх заступників перед Богом (свідчення цього чули і ми, і наші колеги¹²). Уперше після татаро-монгольської навали, залунав храмовий дзвін зі

Свято-Михайлівського монастиря, скликаючи столичних мешканців на захист Євромайдану. Йому вторували чимало новозбудованих церков у спальних районах, навіть на лівобережному Києві. Було щось неймовірне й водночас глибоко архетипне в тому, як сотні киян, що прокидалися під той тривожний передзвін, вибігали до своїх машин під будинками, і сигналізували унісон з ним до «безкінних» сусідів, щоб разом поспішати на допомогу¹³.

Природно, що найбільш вдячні духовенству були майданівці за його самовіддане служіння на барикадах – там, де не тільки страшно, але й реально небезпечно. Вже наречені майданівськими героями священики УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ, РКЦ та лютеранські (з кірхи св. Катерини), протестантські пастори (п'ятидесятники, з церкви Калюжного й ін.), які ставали живим щитом між протестувальниками та «Беркутом», намагалися достукатися словом до останніх і стримували разом з іншими чоловіками в перших рядах натиск спецпідрозділів.

Ще виразнішими стали заяви ієрархів окремих Церков, що, відповідно, зауважили й активісти. Особливе схвалення викликали висловлене Патріархом Філаретом на молебні з участю Президента України прохання дати мудрість останньому, щоб керував на благо всіх українців, а не купки наближених¹⁴, однозначні настанови вірянам щодо їхньої участі в Євромайдані та підтримка повалення пам'ятника Леніну в Києві з боку єпископа РКЦ України Станіслава Ширококорядюка, озвучені ним в інтерв'ю католицькому радіо «Марія»¹⁵ та у проповіді в Олександрівському костелі¹⁶ (думка єпископа була навіть відзначена на сайті «Бандерівець»¹⁷), а також і аналогічна оцінка знесення пам'ятника Леніну з боку архієпископа УПЦ КП Євстратія¹⁸ й архієпископа Ігора Ісиченка¹⁹.

Прикметно, що представництво духовних лідерів на Євромайдані стало вже й міжрелігійним: до виступів зі сцени своїх колег-священнослужителів приєдналися мусульманський лідер та раввін. Зазначимо, що мусульмани (кримські татари) були присутні на Майдані вже у попередній період (другий етап в контексті даного дослідження), зокрема – годували майданівців своїм традиційним пловом. Муфтії Духовного управління мусульман України «Умма» Саїд Ісмагілов²⁰ дав авторитетні настанови ігнорувати інформаційну війну проти Майдану.

На головній площі країни стали регулярними богослужіння в капличці (навіть з наперед оголошуваним розкладом), де чергуються священнослужителі різних Церков і де практично постійно присутній хтось з майданівців. У передріздвяний час тут було встановлено вертеп, а біля стели – дідух. Популярністю користується навчання колядкам, спільні їх розспіви. Цікаво, що Євромайдан душевно святкував Євrorіздво (як «охрестили»

свято Різдва Христового за григоріанським календарем), колядуючи до ранку, при чому неодноразово лунали заклики й надалі святкувати Різдво разом з більшістю християн всього світу й Європи зокрема²¹.

Віртуальний «Молитовний Майдан України», започаткований ієромонахом Юстином Бойком (УГКЦ), набрав майже 3 тисячі учасників (переважно, світських). Миряни використовують і свої професійні спільноти для допомоги Євромайдану. Так, Асоціація католиків–медійників України 26 грудня оприлюднила звернення до колег журналістів та всіх людей доброї волі із закликом проявити свою християнську солідарність, максимально висвітлювати події, пов'язані з мирним протестом українців проти несправедливості і насилля, просити католицьких ієрархів піднести на їхній захист голос в громаді своєї помісної Церкви²².

Задля об'єктивності, однак, потрібно зазначити, що як показує опитування на сторінці громадських активістів Євромайдану в соціальній мережі Фейсбук²³, приблизно одна дев'ята частина мітингувальників не підтримують участь у Євромайдані представників Церков.

І все ж, схоже, церковний фактор став невід'ємною й важливою складовою Євромайдану. В інформаційну добу громадяни України зауважують і запам'ятовують усі реакції Церков: рішучість, називання речей своїми іменами та самовіддане служіння представників одних Церков, поміркованість, а то й «і Вашим, і нашим» чи навіть осуд і хресні ходи проти Євромайдану - іншої, а також невтручання чи відсторонено-примирливі заяви ще інших. Усе це стане підставою для відповідних висновків з боку мислячого українського суспільства.

Хоча на час написання статті ще незрозуміло, чим закінчиться Євромайдан, але вже ясно, що в будь-якому разі ситуація в Україні після нього буде інакшою, ніж була досі. Частиною нового досвіду майданівців та всіх, хто із зацікавленням спостерігав за подіями на Євромайданах країни, буде досвід ширшого відстеження суспільно важливої діяльності Церков, особливо практичної, - як священнослужителів, так і мирян. Харизматичних, відданих демократичним цінностям священників, які зайняли достойну громадську позицію, «винагороджуватимуть» більшою прихильністю до їхніх Церков. Прогнозуємо також, що частина активістів, як це трапляється й нині, не обмежуватимуться прийняттям допомоги церковних ієрархів та дослуханням до їхніх настанов, а закликатимуть їх до дій згідно зі своїм баченням їхньої участі, а можливо (що вже спостерігаємо в експертному середовищі²⁴), замисляться над питанням про застосування «особливо потужних важелів впливу», доступних для церковних авторитетів.

Самим Церквам тепер доведеться тримати вже вищий, ними ж поставлений рівень своєї суспільної активності. Люди пам'ятатимуть дії кожної з них та порівнюватимуть їх і надалі. Зросте значущість тих духовних інституцій, чії представники й у майбутньому сміливо відповідатимуть на виклики часу та потреби співгромадян, послідовно та чітко артикулюючи власні оцінки суспільних подій та їхніх фігурантів. При тому церковним достойникам доведеться реалістично оцінити сталість «навернення», адже сприятливі для нього кризові ситуації не триватимуть завжди.

Очевидно, громадяни України й у спокійніший час, очікуватимуть від Церков адекватної їхнім функціям суспільно значущої активності й у спокійніший час, спрямованої на сприяння нормальному культурно-цивілізаційному розвитку держави, що базуватиметься на конституційно проголошеному нею курсі на євроінтеграцію. Водночас більше українців розглядатимуть Церкву як спільноту (де і вони співтворці), а не асоціюватимуть з нею переважно церковних очільників.

Релігієзнавці ж отримали величезний за обсягом корпус матеріалів для досліджень суспільної діяльності Церков, релігійно-церковних чинників в Україні (особливо ті з колег, хто мав змогу проводити польові дослідження з включеними спостереженнями). Проблемне поле для професійного аналізу в цій царині урізноманітнілося як ніколи: серед найбільш актуальних його напрямків, на нашу думку, – міра принциповості та послідовності в оцінках Церквами дій певних соціальних середовищ і осіб, здатність Церков бути ефективними миротворцями в суспільстві, специфіка й динаміка змін їхніх впливів на різні верстви українських громадян (і навпаки) та різні регіони України тощо.

¹ Филипович Л. Майдан і Церкви // Релігія в Україні. <http://www.religion.in.ua/main/analitica/24364-majdan-i-cerkvi.html> Віктор Єленський: Майдан змінює Церкви // Релігія в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/interview/24423-viktor-yelenskij-majdan-zminyuje-cerkvi.html> Горкуша О. Євромайдан як індикатор трансформації релігійної функціональності або революція гідності як ситуація сповіді перед Богом, Україною і людиною (частина 1) // Релігійно-інформаційна служба України. <http://risu.org.ua/index/blog/~slovosvit/54762/>

²о. Орест-ДмитроВільчинський. Майдан як знак // Католицький оглядач. <http://catholicnews.org.ua/maydan-yak-znak>

³ Дана стаття дописувалась в перший тиждень 2014 р., не виключено, що наступні події можуть приносити нові матеріали для визначення можливих подальших етапів.

⁴ З приводу громадських виступів на підтримку європейської інтеграції України Заява Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета // Українська

Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний сайт. <http://www.cerkva.info/uk/publications/articles/4184-zajava-euro.html>

⁵ ВРЦіРО закликала владу не перешкоджати учасникам Євромайданів // Релігійно-інформаційна служба України. http://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/aucscro/54393/

⁶ Ректори релігійних вузів України також підтримали студентів Євромайдану // Релігійно-інформаційна служба України. http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/54398

⁷ Ольга Мусафирова. Набат // Цензор.нет. <http://censor.net.ua/resonance/264997/pabat>

⁸ Рятівник з Михайлівського собору: Автобус з «беркутівцями» в 10 метрах від церкви сів паніку серед людей // Українська правда. Життя. <http://life.ppravda.com.ua/person/2013/12/4/143967/>

⁹ Заява Українського католицького університету про громадянську непокору // Український Католицький Університет. <http://ucsu.edu.ua/news/10902/>

¹⁰ Звернення до українських семінаристів ІІ Бандерівець. <http://www.banderivets.org.ua/zvernennya-do-ukrayinskyh-seminarystiv.html?page=10>

¹¹ Мальтійській польовій кухні на Майдані у Києві потрібна підтримка // Релігійно-інформаційна служба. http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/charity/54739/

¹² Віктор ЄЛЕНСЬКИЙ: Для нинішньої влади звернення ерархів – не вартують нічого. // Релігійно-інформаційна служба України. http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/54827/

¹³ Ольга Мусафирова. Набат // Цензор.нет. <http://censor.net.ua/resonance/264997/pabat>

¹⁴ Сьогодні на подячному молебні на Володимирській гірці Президенту побажали мудрості, а судьям – совісті // Релігійно-інформаційна служба України. http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54701/

¹⁵ «Кожен християнин має обов'язок бути на Майдані» - єпископ Станіслав Широкоградюк // Credo. <http://www.credo-ua.org/2013/12/107343>

¹⁶ «Об'єднана Європа – ідея католицького світу», - єпископ Станіслав Широкоградюк // Католицький медіа-центр. http://www.catholic-media.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=9288%3Aobjednana-evropa-ep-szyrokoraduk&catid=73&Itemid=100014

¹⁷ «Кожен християнин має обов'язок бути на Майдані» - єпископ Станіслав Широкоградюк // Бандерівець. <http://www.banderivets.org.ua/kozhen-hrystyua-nun-maye-obov-yazok-buty-na-majdani-yepyskop-stanislav-shyrokoraduk.html>

¹⁸ Архiepіскоп УПЦ КП: Існування пам'ятника Леніну було знущанням та наругою // Релігійно-інформаційна служба України. Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/54567/

¹⁹ Захисникам пам'ятника Леніну // Архiepіскоп Ігор Ісиченко. Режим доступу: <http://archbishopihor.blogspot.com/2013/12/blog-post.html?sp-ref=fb>

²⁰ Муфтії Саїд-хазрат Ісмаїлов: Ігноруйте інформаційну війну проти Майдану // Майдан. Режим доступу: <http://maidanua.org/2014/01/muftij-sajid-hazrat-is-mahilov-ihnorujte-informatsijnu-vijnu-proty-majdanu/>

²¹ На київському Євромайдані закликали відзначати Різдво за новим стилем. // Релігійно-інформаційна служба України. Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2013/12/4/143967/>

²² Католицькі журналісти України просять колег підтримати мирний протест Євромайдану // Релігійно-інформаційна служба України.

Режим доступу:

http://risu.org.ua/ua/index/all_news/culture/religion_in_massmedia/54765/

²³ Євромайдан. Творимо історію! // Режим доступу: https://www.facebook.com/events/708310542513872/730136490331277/?notif_t=like

²⁴ Черенков М. Богослов: «Якщо Церква не була на Майдані, то Майдан буде у Церкві» // Релігійно-інформаційна служба України. Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/comments/54783/

SUMMARY

Olga Nedavnya

Church and Religious Factor of Euromaidan in assessments of its participants and adherents

The paper is an attempt of assessments of the Euromaidan's church and religious factors by its participants and adherents. The content and dynamics of such assessments are researched; three main stages with their background and characteristic features are defined.

Keywords: Churches, Ukraine, Euromaidan, activists